

Anton Novačan:

Hudič v ulici Sv. Mihéla.

I.

Nad Parizom je vihrala pomlad, oblaki, črni, cunjasti kolosi, so se podili pod nebom in topel širok veter se je valil po mestu, plahutaje kakor peroti ogromne ptice. Zazibale so se v svetilkah motne plinove luči, začutil je pomlad in glasno zarezgetal na cesti bedni tramvajski konj, a na opazovalnem stolpu je ostavil astronom drobno zvezdo, svoj problem, in si je nemiren pogladil dolgo belo brado . . .

To je bilo tedaj, ko se je spomnila Helena Konstantina. Stala je ob temnem kiosku in je mislila na visoko mansardo in na veliko sliko, ki jo je danes tam videla. Mogočni angelj pritiska k tlom drobnega, mršavega satana. Njegove oči tonejo v krvavih solzah, usta se mu penijo, v bolesti krivijo, krčevito se držijo tenke, slabotne roke težkih nog zmagovalčevih. Zasmilil se je Heleni tisti satan. Zdelo se ji je, da ji je daven znanec, da ga je že videla, v sanjah morda, v temnih slutnjah prve mladosti. Spomnila se je oči Konstantinovih, ko je strmel na svojo sliko in se mu je v zenicah zrcalil poraženi duh zla še drobnejši, še ubožnejši . . .

— Kako je to smešno! — si je dejala Helena, toda njeno srce je bilo žalostno. Prestopala je z noge na nogo in zrla po živem, svetlem bulvarju. Prebirala je ljudi med množtvom in iskala znanega obraza, hotela že oditi, ko ji nekdo položi roko na rame.

Zadrhtela je in se okrenila.

— Dober večer, Jean! — je dejala in v bojazni pobesila oči. Stal je pred njo njen zvodnik in njen gospod, apaš Jean Brandon, ki je bil vzel Heleno, komaj otroka, z ulice in jo speljal zopet na ulice pariške . . . Oblečen po modi se je držal neizrečeno važno in imenitno in silen vonj parfuma je vel od njega. Poklonil se je Heleni prisiljeno in ji molče ponudil roko. Šla sta na drugo stran bulvarja, na široki trotoar Boule-Micha in se pomešala med ljudi. Tu je vse tonilo v svetlobi in apaš je previdno motril obraze pasantov ter se plašno ozrl, ko je zaslišal za sabo glasno sikanje.

— Bi-bi-bi!

Na zidu velike taverne je slonel človek in migal Heleni z dolgim suhim prstom. Bil je visok in vitek, tesno zaviti v temno pelerino, na glavi je imel klobuk tako širok in tako nizko, da mu apaš ni zaznal obraza ter je videl vzlic jarki svetlobi, sijoči iz taverne na neznanca, edinole njegov veliki nos, ostro črno brado, visoki koščeni vrat. Helena je hotela naprej, Jean Brandon pa se je ustavil in zaklical:

— Glejte ga, glejte! Filozofa iz nizkih nadstropij!

Helena se je vznemirila in zašepetala:

— Pustite ga, bojte se ga . . . To je Konstantin, hudič, hudič iz ulice Sv. Mihéla . . .

Apaš se je razkoračil pred Konstantinom.

— Da ti ne zlomim jezika, satan! — mu je zaklical in se nasmejal na vse grlo.

Konstantin je iztegnil proti Heleni roko in jo vabil s prstom.

— Bi-bi-bi! — je zasikal ponovno, ne da bi se zmenil za apaša. Nato se je stresel v ramenih, se priklonil skoro do tal, zvijal se ali v smehu ali pa ga je prijel kašelj. Jean Brandon je prezirno pljunil predenj in je stopil za Heleno.

— Kdo je ta človek? — je vprašal in jo vzela tesno pod roko.

Helena je molčala. S težavo sta se prerila skozi gručo ljudi, ki so se usuli iz stranske ulice. Šla sta do konca bulvarja, do prvega mostu čez Sêno. Apaš je bil nestrpen in je zadržal dekle pri mostni ograji.

— Kdo je bil ta človek? — je vprašal osorno in objel Heleno čez pas.

Helena se mu je izvila in zrla molče v temno, tiho vodo pod sabo. Mirno se je valila spodaj Sêna, nesla se je v tajnem žuboru in bolno stokala doli ob mostnih škarpah. Z obeh bregov so se sipale neštete luči vseh barv, migotaje na vodi v dolgih trudnih odsevih, podobne lenim drstečim se ribam. Hudo je bilo Heleni. Bolelo jo je srce, ker je zatajila Konstantina. Zakaj mu ni prišla nasproti, zakaj mu ni podala roke! Zameril ji je in ne bo je več hotel videti. In ne bo ji kupil igrač, kakor ji je obljubil. Porcelanastih psičkov in pisanih lutk, belega konja in črne opice, ki se ziblje na elastični niti iz gumija. Naslonila se je na ograjo in skrila obraz v dlani. Konstantin edini je dober, on edini je ni kupil, nego jo je samo na roke vzela in jo na rokah zibal. Zaihtela je bolno. In ko je zopet povzdignila oči, je videla na vodi majhen

parobrod z lučko na krovu. Plul je jaderno proti mostu in se je zdel Heleni skozi solze ko isker vranec z belo liso na čelu. Poveselila se je in si otrla solze.

Jean Brandon pa je sumil, da se je deklica morda udala kakšnemu mističnemu tujcu, ki bo prodajal mesto njega njeno ubogo mladost.

Grobo jo je sunil.

— No, govori vendar!

— Ah, Konstantin? — je dejala Helena. — Konstantin je tujec, artist iz tuje daljne dežele.

— Ali si bila pri njem?

— Bila sem. Slikal je mojo glavo. V ateljeju pa ima veliko sliko, svoje remek-delo, sv. Mihéla v boju s satanom.

— Jean Brandon se je zasmejal in potegnil Heleno za sabo. Šla sta nazaj po mostu in po obrežju navzgor. Apaš je vprašal še:

— Zakaj si rekla, da je hudič, hudič iz ulice Sv. Mihéla?

— Zato, ker mu tako pravijo.

Iz skrivnostno je dodala:

— Bojijo se ga. Kamor pride, se ga bojijo, ker ima hudička v očeh . . .

— Torej je norec! — je zaključil Jean Brandon in se docela pomiril. Vedel je, da imajo njegove žrtve včasih čudne slabosti za siromake in da se zaljubijo v kogarkoli, ki mu potem izkazujejo nesebično nežnost, bilo človeku, bilo živali, čemurkoli. Spomnil se je onih znank na Montmartru, kako negujejo staro, že na pol slepo dogo. Krmijo jo in postiljajo ji v temnem kotu, noseč ji cunje in sebi pritrpane grižljaje. In apaš je veselo zažvižgal, a se naenkrat sklonil k Heleni in ji nekaj zašepetal.

— Dobro! — je odvrnila deklica.

Ustavila sta se pred visoko, temno, neprijazno hišo. Apaš je pokazal z očmi na drugo nadstropje in je obljubil Heleni, da je pride čakati drugo jutro. Zapretil ji je in zažugal in nato je odšel.

Helena se je stisnila v vežna vrata, a toliko da je Jean Brandon izginil za oglom, je stopila zopet na plan in je zletela po svetlem bulvarju kakor ptica, ki se je rešila jastrebu iz krempljev.

II.

Z Boule-Micha je krenila Helena v majhen bar, rue Cujas, kjer je vedela da najde Konstantina. V baru je bila velika gneča. Trlo se je ljudi krog visoke masivne mize, ki je v polkrogu polna kozarcev in posodja zavzemala skoro polovico krčme. Gostje so bili po večini bohêmi in drobne grizetke, vsake narodnosti in iz vseh delov sveta, umetniška drhal in sodrga vlačug, poraženi in še le v boj z življenjem hiteči idealisti, vsi skupaj bodra, večno vesela deca avanture. Eni so stojé večerjali, drugi naročujé pokrikovali patronu, nekateri pa lačni in brez solda v žepu iskali še le znanca, ki bi jim kaj posodil ali daroval.

Med prvimi tik mize je opazila Helena Konstatina. Sedél je na visokem stolu s pelerino do tal, podoben mučeniku na grmadi. Med zobmi je žulil dolgo bilko slame in srkal opojni janežev sok. Kraj njega sta stala dva visoka mladeniča. Eden je kadil cigareto in poslušal drugega, ki je z živahno gesto recitiral verze. Imela sta delavske čepice, bila sta Rusa, Helena ju je poznala z bulvarja.

Srce ji je močno bilo, ko je pristopila h Konstantinu. Bil je bled toda miren v obraz, in oči je imel zaprte, kakor bi spal. Zdel se ji je lep in veličasten. Rahlo se ga je dotaknila.

— Klicali ste me! — je dejala nežno in se stisnila k njemu.

Konstantin se je okrenil in široko odprl oči. Gledal jo je dolgo. Potem pa je planil s sedeža in divje zakričal:

— Ah, ti moja zlata Bi-bi! . . .

Klobuk mu je padel na tla in po licu so se mu usuli dolgi razkuštrani lasje. Oči so mu gorele in čudna igra mišic mu je gubala obraz, da je bil podoben režečemu se hudiču. Krilil je z rokami in kričal v ekstazi tenko, žvrgoleče:

— Ah, Bi-bi-bi!

Objel je Heleno čez pas in jo vzdignil na stol, sam pa se je opotekel okrog nje, kakor da hoče plesati. Klanjal se ji je in priklanjal. V baru so se mu jeli smejati, pokrikovali so nanj, nekdo je zaploskal. Dolg mršav vagabund na drugem koncu mize ga je oponašal z votlim grgrajočim basom.

— Bibi-bi . . . Bibi-bi!

Nekdo se je zasmeljal, kratkò, visoko, odrezano; tako šine plamen iz strehe. Vse se je razhohotalo. Vsi so migali s prstom nanj in ves bar je vzklikal v enoglasnem anapestu:

— Bibi-bi! Bibi-bi!

Konstantin se je ogledal kakor v sotesko zagnana zver. Oči so se mu motno zalile. Prsi so se mu naporno vzdigale, se grozno stresle, po vsem životu ga je preletelo kakor smrtni strah. Ustne so se mu grenko premaknile.

— Ali ne verujete v Boga?

Kriknil je strastno in na vso moč, da mu je nabreknil vrat in so mu izstopile žile na čelu. V baru je zavladala grobna tišina. In prestrašili so se, ko je nadaljeval šepetaje, milo proseče:

— Odprite oči, slepci! Glejte, ta duša se je rešila, ta duša je vstala. O, ne verujte krivim prorokom, ki pravijo v svojem napuhu, da so v svaji z Bogom . . . Tudi onim ne, ki se skesani plazijo za njim . . . Lepota pozna samo eno linijo in blažene oči, ki jo najdejo. In ta linija je v grehu, obupu in žalosti in v radosti srca večno ena in sama, stvarstva edini vzvod, ki mu daje zmisel. Ubijte Boga in ljubite lepoto, lepote edino linijo. Ta duša jo je našla . . .

Kazal je strmečim Heleno in solze so mu potekle po licu. Iztegnil je roke po njej, toda omahnil je in padel in butil glasno z glavo ob tla.

Helena je zardevala na visokem stolu in se razgledovala po baru in ni razumela ne ljudi ne čudnih besed Konstantinovih. V zadregi si je popravljala klobuček. Mislila je na odurnega starca, ki jo čaka zaman z brezzobnimi ustmi tam v tisti visoki hiši. Bilo ji je drago, da čaka zaman in da jo preklinja. Bilo ji je svobodno in neizmerne nežnosti polna zavest je vstajala v njenem srcu. Žrtvovala se je za Konstantina . . . A ko je videla, da leži na tleh, je hitela k njemu in je grčila njegovo glavo. Poljubovala ga je blazno in govorila nežno med solzami:

— Oh, moj ubogi hudiček, moj ubogi hudiček.

Ona dva Rusa sta se prerila do nje in vzdignila Konstantina. Posadila sta ga na visoki stol in mu obrisala obraz.

— Umiri se brat! — mu je prigovarjal prvi in branil Heleni k njemu.

— Kaj si ti o Bogu? . . . — je vprašal šepetaje drugi.

Konstantin ga je začuden pogledal.

— Hahaha! — se je zasmel divje in mahnil krčmarju z roko.

— Absinta! — je kriknil nanj.

A predno so mu podali pijače, je Konstantin bil že pri vratih in je izginil na ulico. Helena je hotela za njim. Tedaj pa se je domislila, da je Konstantin tisti ubogi satan, ki ga pritiska mogočni angelj s težko nogo. Pretreslo jo je, da je to našla, strah ji je stisnil srce in noge so ji zastale.

III.

V mansardi je bilo temno. Medli soj, pronikajoč skozi okno od zunaj, je obvisel na veliki sliki in ločil belo ozadje platna od skupine črnih, mrgolečih točk. Konstantin je ležal na tleh in je poslušal tišino v izbi. Zdelo se mu je, da izvira v njegovem srcu, da leze počasi po vseh udih, da se plazi od njega do trdih nemih sten. Bilo mu je lahko in prijetno; skušal je namestiti glavo, skušal je zapreti oči, da bi spal.

Znan glas, poln miline in sladkosti, ga je zaklical:

— Stanej, al ine slišiš? Na grič pojdi in zazvoni, avemarijo zazvoni!

Skozi drevje je sijalo na prag zahajajoče solnce, na pragu pa je stala visoka ženska. Segala je z glavo do črnega trama, zakajenega in sajastega.

— Mama, črni ste na glavi, črni . . .

Mati se je nasmehnila. Zapretila je Staneju in ponovila:

— Ali ne greš zvonit avemarije? Solnce je že nizko, pojdi, zazvoni, da prej ne zaide!

Cerkvica sv. Mihéla stoji na griču in strma je pot do nje. Stanej je zvonil že zjutraj in tudi opoldne je že zvonil, avemarije zvečer pa še ni zvonil nikoli. Boji se Stanej večera na griču, boji se sv. Mihéla v oltarju. In sedi zamišljen na pragu in se ne gane.

— Kaj ne greš, se bojiš Stanej? — ga draži mati.

Tedaj pa je Stanej vstal in se napotil na grič. Cerkvica sv. Mihéla je majhna, siva, stara, počrneli so že zidovi, razdrapana je streha. Kraj nje stoji zvonik, kakor star dedek, smejo se v solncu njegove okrogle line. Stanej je potegnil za vrv in zvonček je zapel srebrno tiho, sveto Ave Marijo.

Ko je odzvonil, je tonilo solnce za tiste sinje goré. Umiril je Stanej zvon in je sédel na cerkveni prag, da bi počival. Toda zvon ni še umolknil, pel je naprej, brnel je sam záse, kakor pobožen vernik, zatopljen v tiho molitev.

In Stanej mu je zaklical:

— Nehaj zvoniti, zvonček, zdaj bodo ljudje zaspali!

Zvon je odgovoril iz temnih lin:

— Stanej, Stanej, ti ljubiš hudička v oltarju. Vse vem, Stanej, jaz sem stari, modri zvon.

Stanej se je prestrašil.

— Kaj bi vedel, zvonček, visoko v linah si, kaj bi vedel . . .

In zopet zvon:

— Kadar jaz govorim, govori Bog sam. Stanej, ti sovražiš sv. Mihéla, ki ga vsi ljubijo, hudička pa imaš rad, ki ga vsi sovražijo.

In Stanej:

— Ubog je hudiček . . . Sveti Mihél je hudoben, tlači hudička kruto, neprestano . . .

— Stanej, Stanej . . .

In zvon je nehal brneti.

Stanej bi bil rad zbežal po griču navzdol k svoji materi in bi se stisnil pod njeno toplo dlan. Toda zamislil se je in obsedel je, sladka tesnoba ga je držala na cerkvenem pragu. Podili so ga, domu mrakovi od vseh strani, Stanej pa je še sedel in zrl v temna cerkvena vrata. Nad cerkvijo so se pokazale prve zvezde, na trati je zablestela rosa v medlem svitu luninem, razlegla se je po dolini mehka sivkasta megla. Nad njo je plula velika ptica, tiha in temna, odnekod je prihajal zategel klic, tenak in ženski, Staneju se je zdelo, da je klic materin.

Hlastno je vstal in potisnil cerkvena vrata. Po tihotapsko se je plazil po cerkvi, z nožem v roki, pred oltarjem pa se je zdrnil in obstal. Lomeč se v barvanem steklu okna, je klečala pred sv. Mihélom pobožna mesečina. Saj to ni velika bela žena, to je mesečina . . . Stanej se je osrčil in se približal k sv. Mihélu, zamahnil z nožem po sliki in hotel zbežati.

Tedaj pa se je zamajala cerkev, zapokali so zidovi, zazvonil je zvon. Dolge roke so segle po Staneju in mu stisnile srcé, da je zakričal bolesti in se zgrudil pred oltarjem na tla — — — — —

Konstantin je odprl oči in je iz teme pogledal v temo. V mučnem polusnu je valovala njegova zavest, obhajal ga je leden strah, zdelo se mu je, ako se ne gane, da bo umrl. Njegova volja se je trudila z neznano silno željo, da bi jo uganila in izpolnila. Potem je bila zopet njegova misel jasna in je šla od postaje do postaje njegovega življenja. Ah, to je bila dolga trnjeva pot, na kateri je Konstantin krvav pot potil. Videl je samega sebe v pijanem baru, slišal je svojo lastno ironijo:

— Kaj, gospoda . . . Bolan otrok je razrezal staro zaprašeno sliko, ker se mu je smilil hudiček. Usmiljenje je predsodek, podedovan in utrjen v generacijah. Strah pred bogoskrunstvom je drugi predsodek. Torej kolizija dveh predsodkov. Mar ni to imenitno, da vsled spopada dveh fiksnih idej pogiba človek? Kaj, gospoda, hahaha . . .

To je bilo takrat v začetku, ko so se jeli podirati ideali. Visoka umetnost, duše edini izraz, tajno hrepenenje, izvirajoče globoko v srcu, v studencu solzá, se je izpremenila v nadležno vlačugo z nabraanim, lažnjivim obrazom. Delalo se je za vsakdanji kruh. Sivi pusti dnevi, vsak dan, kakor dolga vrv, na kateri bi se človek obesil; redko so se vračali svetli hipi, ko so bile misli kakor beli stebri, do neba visoki . . . Strašen je bil boj z velikim angeljem. Zacingljaj je zvonček od cerkvice sv. Mihéla . . . Razmaknile so se one sinje gore in med njimi se je širila v nedogled domača dolina. Krvavo solnce je vstajalo na vzhodu in dan je vzdignil visoko obrvi, da vidi ljuti boj. Kaj hoče tukaj solzna mati, kaj lomi roke nad sinom? . . . Kaj hoče tu očeta starega nasmejani obraz in kaj tiste črne ptice, ki krožijo nad gričem? . . . Čemu klenka v linah stari, modri zvon tako bolno, obupno? . . .

Prihrumel je mogočni angelj in je podrl Konstantina na tla. Stopil mu je na prsi, zlomil mu je srčno grud. Konstantin je zakričal v silni boli in je planil pokonci.

Ogledal se je, v mansardi je bilo jutro. Od okna na stropu je prihajalo čudno vršenje, po motnem sivem steklu so se plazile debele deževne kaplje. Po strehi je ropotal pomladni veter, kakor bi rakljaj težke zlate verige. Nikoli še ni bila velika slika na steni na tako dobrem mestu.

Konstantin se je nasmehnil in zašepetal:

— Ha, motiš se, veliki angelj, jaz nisem poražen . . .

Ker ni mogel vstati, je lezel po štirih k sliki. Trudoma je našel paleto in poiskal poljubno barvo. In s stresočo roko je jel slikati na prsi satanove zamolklordečo rožo. Navdalo ga je opojno čustvo ponosa in zmage, a ko je izdihnil in je počasi omahnila njegova mrtva roka, je šla za paleto vse do roba slike rdeča črta, podobna curku krvi.

IV.

Vso tisto noč je blodila Helena po ulicah v čudni omotici misli in čustev, ob zori pa se je udala staremu življenju. Kruti svetli dan okrog nje je kazal lačne zobe, in v strahu pred apašem je razbila Helena tisto veliko, lepo in novo, kar je vzkliko v njeni duši ob strani Konstantinovi, kakor razbije dete dragoceno igračo. Popravila si je klobuček, spremenila koketno svojo hojo in se ponudila na trg.

Mislila je na Konstantina še le popoldne, ko jo je mučilo dolgočasje in gnus življenja po grehu. Upala je v svoji slabosti, da bo v mansardi zopet vse dobro, in da ji Konstantin povrne zlate žarke, ki jih je ukradel greh njeni duši.

Na poti k njemu je srečala Jeana Brandona. Prepasan s širokim rdečim pasom in s široko čepico na tilniku je oprezoval po ulici in se oziral po hišah. Hotela se mu je izogniti, ali apaš jo je že opazil. Pristopil je k njej in jo prijel jekleno za roko.

— O, pajek ti moj zlati, kje si predel svojo mrežo? — je nagovoril apaš Heleno.

Helena mu je vse razodela. Ponudil se ji je, da jo spremi in se vzlic njeni prošnji ni dal odbiti. V pritličju poslopja, kjer je stanoval Konstantin, je prevzela Heleno temna slutnja. Hitela je po stopnicah in gori v nadstropjih je utrujena zajokala.

Vznemirili so jo težki koraki. Pogledala je kvišku. Štirje črni možje so vzdihujé vlekli po stopnicah zabito nebarvano krsto iz grobo tesanega rjavega lesa.

Helena je zakričala:

— Kdo je?

— To je slikar, ki je umrl od glada, — je dejal svečano črni mož.

Niti obupni krik Helenin, niti njeno bolno vekanje, niti žrtev smrti tako blizu ni moglo skaliti apaševe bistre misli. Dokler so šli pogrebci, je Jean Brandon pobožno nagnil glavo, na to pa je šinil po prstih v zadnje nadstropje. Vrata v mansardo so bila na stežaj odprta in že od vrat se je videla velika slika sv. Mihéla. Brez pomisli si jo je zadel apaš na rame in je stopil nazaj po stopnicah s hladnim, strogim obrazom, obrazom človeka, ki vrši svojo dolžnost.

Spodaj je nekoliko počakal, da so umolknili zunaj koraki pogrebcev, potem pa hitel po ozkih, krivih ulicah. Na velikem bulvarju Boule-Michu si je popravil prvič svoje breme in začel misliti, koliko bi zahteval za sliko na Montmartru pri starem bradatemu židu.

Hodil je po sredi bulvarja in nesel sliko tako, da se je videla cela njena podoba. Mlad flaner se mu je pridružil in je ostal zvesto ob njegovi strani.

— Dvesto frankov — je pomislil apaš, ko je opazil zanimanje neznanca.

Neznani mladenič ni odvrnil očesa od slike. Divil se je ozadju : nevisok grič, na griču drobna cerkvice. Črna streha, beli zidi, v linah mali zvon . . . Spredaj nag orjak razkuštranih las in z majhnimi drobnimi krili na hrbtu.

— Kak lep satir! — je zaklical nekdo izmed pasantov.

— Zahteval bom petsto frankov . . . — si je dejal apaš in veselo je bilo njegovo srce.

Pod maso orjakovih mišic je ležal mlad satir. Nežno telo je bilo rjavo, kakor od solnca, obraz nasmejan, v usmevu prestrašen . . . Kakor popje cvetja sta silila iz čela dva majhna, čisto majhna topa rožiča. Ena roka je segla orjaku po nogi, iz druge je padla piščalka . . . Na prsih je krvavela velika rdeča roža. Slika je bila temna, somorna, le na prizor je posvetila luna izza daljnih sinjih gora.

Nosil jo je Jean Brandon po vsem Parizu, čez Séno k Louvru, od ondod čez vélike bulvarje na Montmartre. Občudoval jo je marsikdo in cena apaševa je rasla. Ampak stari žid mu je vzel ves pogum in apaš se je zadovoljil z najnižjo vsoto.

Ko je bil že na ulici in je prešteval denar, ga je poklical žid nazaj.

— He, slika je brez imena in brez podpisa. Kdo je slikar?

Apaš je nekoliko pomislil.

— Slikar Jean Brandon, podpišite me sami! — je dejal židu.

— In ime? — je vprašal žid.

— Boj z življenjem! — je odvrnil Jean Brandon malomarno in je odšel.

Žid pa si je premislil, zabeležil je :

„— Življenje in umetnik! —“

In mel si je veselja roke, ker je mislil, da je izvolil dobro.

